

NIEZNANE DOKUMENTY – SONDERAKTION KRAKAU

Na temat aresztowania pracowników krakowskich uczelni w dniu 6 listopada 1939 roku powstało już wiele, zróżnicowanych pod względem merytorycznym, publikacji. Nie zaskakuje liczba prac i książek na ten temat, bo, w odróżnieniu od zbrodni sowieckich,

w czasie wojny. *Historia ta obejmować ma dzieje Uniwersytetu w czasie od 1 września do 6 listopada 1939 r. i dalszy okres tajnego nauczania, dalej historię ciała uniwersyteckiego od 6 listopada 1939 r., wreszcie historię młodzieży*¹.

Owoce tego apelu jednak rozczarowują, zważywszy na to, jak wielki materiał dokumentacyjny zgromadzono, w tym między innymi okupacyjne wspomnienia pracowników UJ, przechowywane do dzisiaj w odrębnym zespole archiwalnym w zasobach Archiwum UJ². Na to zaniedbanie historiograficzne zwrócił uwagę w 1964 roku, a zatem w blisko dwa dziesięciolecia po zakończeniu

i to tylko częściowo – jako odrębne wydawnictwo źródłowe – dopiero w 2005 roku⁴. Nie oznacza to oczywiście, że w ciągu półwiecza od zakończenia drugiej wojny światowej nie powstały inne, często wartościowe, opracowania dotyczące „ciała uniwersytetu”, jak to pięknie określił prof. Kutrzeba. Celem tego artykułu nie jest jednak całościowe omawianie historiografii UJ w latach drugiej wojny światowej. Wypada natomiast stwierdzić, że właściwie żadna pozycja książkowa nie naświetla całościowo tego tematu.

Do dzisiaj nie wiemy, jakie straty materialne oraz ludnościowe poniósł UJ w czasie ostatniej wojny⁵. Do dzisiaj nie powstała żadna praca poświęcona rodzinom profesorów, studentów oraz pracowników administracyjnych – ich doświadczeniu utraty bliskich w dramatycznych okolicznościach drugiej wojny światowej⁶. Nie wiemy także, w jakim zakresie osoby odpowiedzialne za dokonane morderstwa, zabór i/lub dewastację mienia poniosły odpowiedzialność za swoje czyny.

W dotychczasowej historiografii tego tematu najbliższą ideału wydaje się rozprawa Ireny Paczyńskiej i Józefa Buszki zatytułowana *Podstępne uwięzienie profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej (6 XI 1939 r.). Dokumenty*⁷. Autorzy tego monumentalnego dzieła ograniczyli się, jak sam tytuł wskazuje, do omówienia dokumentów dotyczących Sonderaktion Krakau, zgromadzonych w krajowych i zagranicznych archiwach. Książka pozostaje do dzisiaj najważniejszą pozycją dotyczącą historii UJ i jego pracowników w czasie okupacji hitlerowskiej. W 1986 roku wydano rozprawę Stanisława Gawędy zatytułowaną *Uniwersytet Jagielloński w okresie II wojny światowej 1939–1945*. Praca ta

SS-Sturmbannführer Bruno Müller, nieznanany dotychczas wizerunek. Staatsarchiv Norderny

zbrodnie nazistowskich Niemiec były przedmiotem badań naukowych już od początku 1945 roku. Na posiedzeniu Senatu Akademickiego UJ 2 marca 1945 roku, kiedy jeszcze trwały walki na frontach drugiej wojny światowej, prof. Stanisław Kutrzeba napomniął o potrzebie [...] *opracowania historii Uniwersytetu i ciała uniwersyteckiego*

wojny, prof. Władysław Szafer: *pomimo wszystko nie straciłem jeszcze nadziei, że władze Uniwersytetu Jagiellońskiego użytkują we właściwy sposób obszerne materiały, złożone po wojnie do jego archiwum przez licznych ludzi*³.

Daje do myślenia fakt, że materiał Komisji Historycznej do Dziejów UJ w czasie wojny spożytkowany został,

Id	Name	Address	Date	Other
80767	Siedlecki	ul. ... 23
80768	Kostanecki	ul. ... 74
80769	Siedlecki	ul. ... 77
80770	Kostanecki	ul. ... 78
80771	Kostanecki	ul. ... 79
80772	Kostanecki	ul. ... 80
80773	Kostanecki	ul. ... 81
80774	Kostanecki	ul. ... 82
80775	Kostanecki	ul. ... 83
80776	Kostanecki	ul. ... 84
80777	Kostanecki	ul. ... 85
80778	Kostanecki	ul. ... 86
80779	Kostanecki	ul. ... 87
80780	Kostanecki	ul. ... 88

Kazimierz Kostanecki
Michał Siedlecki

Fragment księgi krematorium z adnotacjami dotyczącymi prof. Kazimierza Kostaneckiego (tam błąd w pisowni nazwiska) oraz prof. Michała Siedleckiego; obróbka graficzna Lucyna Mazur, archiwum krematorium Baumschulenweg Berlin-Treptow

07204	Zabondel	12.1.37	Sorge	24.1.40	-	inhal	...
07205	Kajl	04.4.37	Schneack	24.1.40	-	inhal	...
07206	Zabondel	11.1.37	Kreit	24.1.40	-	inhal	...
07207	Wolow	21.1.37	Altona	24.1.40	-	inhal	...
07208	Filow	16.1.37	Kamberg	24.1.40	-	inhal	...
07209	Takliński	17.1.37	Kamberg	24.1.40	-	inhal	...
07210	Tobis	7.9.37	Altona	24.1.40	-	inhal	...
07211	Plagge	5.1.37	Gesunde	24.1.40	-	inhal	...
07212	Zawmann	7.6.37	Leubner	24.1.40	-	inhal	...
07213	Tadewich	3.3.37	Altona	24.1.40	-	inhal	...
07214	Hulle	27.3.37	Frieden	24.1.40	-	inhal	...

Władysław Takliński

Fragment księgi krematorium z adnotacją dotyczącą profesora Akademii Górniczej Władysława Taklińskiego; obróbka graficzna Lucyna Mazur, archiwum krematorium Baumschulenweg Berlin-Treptow

nisław Estreicher, Stefan Bednarski, Jerzy Smoleński, Tadeusz Garbowski, Feliks Rogoziński, Michał Siedlecki, Kazimierz Kostanecki, Adam Różański, Ignacy Chrzanowski, Władysław Takliński, Antoni Hoborski, Leon Sternbach. W obozach koncentracyjnych zostali zamordowani także Wiktor Ormicki (Mauthausen-Gusen 17 września 1941) oraz Joachim Metallmann (Buchenwald 21 sierpnia 1942). Dwaj ostatni, ze względu na swoje żydowskie pochodzenie, zostali oddzieleni wcześniej od głównej grupy aresztowanych akademików.

Dzięki odkryciu Klausu Leutnera, udostępnionemu polskiej opinii publicznej przez prof. Jackowskiego, dysponujemy fotokopiami kart ksiąg krematoryjnych dotyczących dziesięciu polskich uczonych. Cytując dokument w kolejności dat śmierci w Sachsenhausen: Jerzy Smoleński zmarł 5 stycznia 1940, skremowany został 11 stycznia o godzinie 20.35, prochy przesłano rodzinie 25 kwietnia 1940; Tadeusz Garbowski zmarł 8 stycznia 1940¹¹, skremowany został 15 stycznia o godzinie 17.45, prochy przesłano rodzinie 2 kwietnia 1940; Feliks Rogoziński zmarł 10 stycznia 1940, został skremowany 18 stycznia o godzinie 15.55, prochy przesłano rodzinie 20 stycznia; Kazimierz Kostanecki zmarł 11 stycznia 1940, został skremowany 19 stycznia o godzinie 6.05, prochy przesłano rodzinie dopiero 28 czerwca; Michał Siedlecki zmarł 11 stycznia 1940, został skremowany 19 stycznia o godzinie 4.55, prochy przesłano rodzinie 8 lute-

go; Adam Różański zmarł 14 stycznia 1940¹², został skremowany 23 stycznia o godzinie 2.10, prochy przesłano rodzinie 15 lutego; Ignacy Chrzanowski zmarł 19 stycznia 1940, został skremowany 29 stycznia o godzinie 4.27, prochy przesłano rodzinie 17 lutego 1940; Władysław Takliński zmarł 24 stycznia

się nie tylko o datach śmierci uczonych (w dwóch przypadkach pojawiają się inne daty dzienne zgonu), ale także o dokładnym czasie kremacji ciała oraz dacie wysłania urn z prochami do rodzin w Polsce. Fakt tak późnego przekazywania rodzinom urn z prochami zmarłych jest symptomatyczny dla

Prof. Antoni Jackowski z UJ z Klausem Leutnerem – honorowym pracownikiem archiwum Muzeum Sachsenhausen; Berlin 2009 r.

1940, został skremowany 2 lutego o godzinie 21.05, prochy przesłano rodzinie 20 maja 1940.

Cytowane dokumenty przynoszą wiele nowych informacji mogących uzupełnić naszą wiedzę na temat losu (pośmiertnego już) pracowników naukowych aresztowanych w ramach Sonderaktion Krakau. Dowiadujemy

hitlerowskiej dyktatury, pełnej pogardy dla ludzkiego życia i elementarnych zasad przyzwoitości.

Dzięki przedstawionym tutaj dokumentom łatwiej też będzie w przyszłości zweryfikować dotychczasowe ustalenia naukowe dotyczące tego dramatycznego dla UJ i dla narodu polskiego zagadnienia historycznego. Dodatkowo,

mississippi	professor
...

materiał zgromadzony w archiwum krematorium Berlin-Treptow stanowi bezcenną dokumentację funkcjonowania obozu koncentracyjnego Sachsenhausen i koniecznie zasługuje na odrębną i całościową kwerendę badawczą.

Na koniec wypada poinformować zainteresowanych czytelników, że dysponujemy jedynie nie najlepszą wersją fotokopii interesujących materiałów. Stąd nie wszystkie informacje zawarte w zgromadzonych dokumentach jesteśmy w stanie odszyfrować, niektóre (np. dokładne godziny kremacji) z wielkim trudem dają się odszyfrować z posiadanych kopii. Niniejszy artykuł ma zatem charakter jedynie informacji naukowej.

Archiwum UJ podjęło już starania mające na celu przeprowadzenie kwerendy naukowej w zbiorach archiwum krematorium Berlin-Treptow i pozyska-

nie profesjonalnych reprodukcji tych, a może i innych niepoznanych jeszcze materiałów.

Franciszek Wasyl
pracownik Archiwum UJ

¹ Archiwum UJ, S III 11.

² Komisja do opracowania historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w czasie wojny 1939–1945 (KHUW).

³ *Relacje pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego o ich losach osobistych i dziejach uczelni w czasie drugiej wojny światowej*, opracował Jerzy Michalewicz, Kraków 2005, s. XXVII.

⁴ Jest to praca wzmiankowana w przypisie powyżej.

⁵ W opracowaniu *Wychowankowie Uniwersytetu Jagiellońskiego – ofiary II wojny światowej (1939–1945)*. *Biogramy*, t. I, Kraków 1995, zdarzają się błędy faktyczne, a lista rozpoznanych strat osobowych UJ jest ograniczona poprzez niewielki zakres wykorzystanych zespołów archiwalnych oraz nieuwzględnienie studentów żydowskiego pochodzenia. Praca *Wyrok na Uniwersytecie Jagiellońskim 6 listopada 1939* pod red. Leszka Hajdukiewicza, Kraków 1989 – skupia się na prezentacji faktów z życia akademickiego aresztowanych pracowników nauki. Autorzy opracowania nie starali się zdobyć jakiegokolwiek materiałów z archiwów rodzin-

nych od żyjących (licznie wówczas) krewnych aresztowanych. Na uwagę zasługuje, bogato ilustrowana, praca A. Rybickiego *Uniwersytecka Księga Katyńska* – poświęcona pracownikom naukowym UJ zamordowanym wiosną 1940 roku przez NKWD. Tam też znajduje się bardzo cenny aneks, autorstwa A.R. Małeckiego, dotyczący wychowanków UJ zamordowanych z rozkazu władz sowieckich.

⁶ Na szczególne uznanie zasługuje inicjatywa Bogusława Sławińskiego z Archiwum UJ, który ofiarne zbiera relacje rodzin profesorskich z czasów okupacji. Praca ta nie zmaterializowała się jeszcze w postaci odrębnego wydawnictwa, jednak zgromadzona dokumentacja – wobec faktu odchodzenia ostatnich świadków – stanowi bezcenne źródło.

⁷ *Podstępne uwięzienie profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej (6 XI 1939 r.)*. *Dokumenty*, wybór i opracowanie J. Buszko, I. Pacyńska, Kraków 1995.

⁸ Jan Marian Włodek, *Jan Włodek – legionista, dyplomata, uczonek*, Kraków 2009.

⁹ *Pamiętamy... Geografia polska w okresie II wojny światowej*, pod red. Antoniego Jackowskiego i Anny Michno, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2010.

¹⁰ *Tamże*, s. 44.

¹¹ Księga krematorium podaje jako datę zgonu 9 stycznia.

¹² Księga krematorium podaje jako datę zgonu 15 stycznia.

NIE PODDAŁ SIĘ PRZEŚLADOWCOM...

Wspomnienie o dr. Stanisławie Janiku, pracowniku Uniwersytetu Jagiellońskiego i więźniu niemieckich obozów koncentracyjnych Sachsenhausen i Dachau

Stanisław Janik urodził się 8 kwietnia 1907 roku w Morawskiej Ostrawie jako syn Piotra Janika i Anieli z d. Nędzka, którzy zawarli związek małżeński 22 listopada 1904 roku w Gdowie.

Miał liczne rodzeństwo – siostry: Joannę, Marię, Elżbietę, Helenę, oraz braci: Rudolfa, Władysława, Tadeusza, Bolesława. Rodzice w poszukiwaniu pracy zawędrowali aż do Morawskiej Ostra-

wy, gdzie ojciec pracował w elektrowni, a matka zajmowała się gospodarstwem domowym.

Były to czasy zaboru austriackiego i przemieszczanie się po terytorium tego państwa nie przysparzało problemów. Stanisław poznał tam podstawy języka czeskiego i niemieckiego. Następnie rodzice zakupili działkę i postawili dom w Woli Duchackiej pod Krakowem,

Stanisław Janik

w związku z tym, że ojciec podjął pracę w elektrowni w Podgórzu. Celem rodziców było wykształcenie dzieci. Ojciec potrafił samodzielnie utrzymać tak liczną rodzinę i zapewnić jej godziwy byt, a swoim dzieciom zapewnił wykształce-